

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО**

Факультет економіки
та менеджменту

Кафедра історії України,
економічної теорії та туризму

**Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної
роботи з дисципліни
«Історія економіки та економічної думки»
(для студентів спеціальності 051 «Економіка» ОС «Бакалавр»)**

Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Історія економіки та економічної думки» (для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності 051 «Економіка») / Г.П. Вислободська. Львів, 2021. 35с.

Рецензент: кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК **Саламін Оксана Степанівна**

Затверджено на засіданні кафедри історії України, економічної теорії та туризму протокол № 4-1 від «27» 04 2021 р.

Рекомендовано до друку методичною комісією факультету економіки та менеджменту Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ЗМІСТ

Мета і завдання вивчення дисципліни	4
Тема 1. Предмет і метод історії економіки та економічної думки	5
Тема 2. Господарські форми економіки Стародавнього світу	8
Тема 3. Економічна думка Стародавнього світу і Середньовіччя	9
Тема 4. Меркантилізм	10
Тема 5. Мануфактурний період світової економіки.....	13
Тема 6. Зародження економічного лібералізму.....	14
Тема 7. Епоха переходу до індустріального суспільства (кінець XVIII-перша пол. XIX ст.).....	17
Тема 8.Класична політична економія.....	18
Тема 9. Історична школа.....	20
Тема 10. Економічні концепції раннього соціалізму.....	21
Тема 11. Марксистська економічна доктрина	23
Тема 12. Маржиналізм	24
Тема 13. Інституціоналізм	26
Тема 14. Кейнсіанство	27
Тема 15. Неокейнсіанство.....	29
Тема 16: Господарство провідних країн світу у міжвоєнний період та після другої світової війни	29
Тема 17. Неолібералізм та його школи	30
Тема 18: Світове господарство та основні напрямки економічної думки на етапі інформаційно-технологічної революції (кінець XX – початок XXI ст.)	33
Рекомендована література.....	35

Мета і завдання вивчення дисципліни

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Історія економіки та економічної думки» є економічні системи та економічні вчення, що формувалися в різних країнах з урахуванням національних, природних, політичних та інших особливостей в процесі їх історичного розвитку від первісної доби до сучасності.

Мета навчальної дисципліни - формування у студентів системи знань про сутність, характерні риси, законність, різноманітність форм прояву господарства країн світу та розвиток економічної думки в історичному минулому і сприяти становленню сучасного світогляду в студентів, розвитку їх як професіоналів з глибоким розумінням соціально культурної та економічної ситуації, сучасних напрямів розвитку економічної думки.

Завдання навчальної дисципліни полягає у формуванні у здобувачів вищої освіти необхідних компетентностей:

загальні компетентності:

- здатність зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій;

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;

- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;

- здатність бути критичним і самокритичним.

спеціальні (фахові) компетентності:

- розуміння особливостей провідних наукових шкіл та напрямів економічної науки;

- здатність пояснювати економічні та соціальні процеси і явища на основі теоретичних моделей, аналізувати і змістовно інтерпретувати отримані результати;

- розуміння особливостей сучасної світової та національної економіки, їх інституційної структури, обґрунтування напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави;

- здатність обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів та із застосуванням сучасного методичного інструментарію.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен бути здатним продемонструвати такі *результати навчання*:

- 1) Відтворювати моральні, культурні, наукові цінності, примножувати досягнення суспільства в соціально-економічній сфері.

- 2) Знати та використовувати економічну термінологію, пояснювати базові концепції мікро- та макроекономіки.

- 3) Розуміти принципи економічної науки, особливості функціонування економічних систем.

- 4) Використовувати професійну аргументацію для донесення інформації, ідей, проблем та способів їх вирішення до фахівців і нефахівців у сфері економічної діяльності.

- 5) Пояснювати моделі соціально-економічних явищ з погляду фундаментальних принципів і знань на основі розуміння основних напрямів розвитку економічної науки.

- 6) Демонструвати базові навички креативного та критичного мислення у дослідженнях та професійному спілкуванні.

- 7) Вміти використовувати дані, надавати аргументацію, критично оцінювати логіку та формувати висновки з наукових та аналітичних текстів з економіки.

- 8) Оволодіти навичками усної та письмової професійної комунікації державною та іноземною мовами.

- 9) Показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне, креативне, самокритичне мислення.

- 10) Демонструвати здатність діяти соціально відповідально та свідомо на основі етичних принципів, цінувати та поважати культурне різноманіття, індивідуальні відмінності людей.

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОД ІСТОРІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

1. Історичний розвиток господарства суспільства – об'єкт історико-економічних наук.
2. Принципи та методи історико-економічного пізнання.
3. Функції та завдання історії економіки та економічної думки.
4. Періодизація історичного розвитку господарств суспільства.

Історія економіки та економічної думки (ІЕЕД) вивчає історію економічної діяльності народів і господарської думки на різних етапах існування людства.

Метод – шлях пізнання, спосіб і інструмент дослідження, наукова й пізнавальна цінність якого має здатність збагачувати науку новими знаннями.

Оскільки предмет ІЕЕД – комплексне утворення, що вміщає в собі дві самостійні наукові дисципліни, то й принципи, підходи, методи аналізу носять поряд з філософським і загальнонауковими ще й специфічний характер – з урахуванням особливостей як економічної історії, так і історії економічної думки.

До структури методу ІЕЕД входять **загальнонаукові методи**: індукції, дедукції, наукової абстракції, функціонального, системного, статистичного, математичного моделювання й ін.

До **специфічних методів** історії економіки, які в більшості випадків є модифікацією загальнонаукових методів, можна віднести: збір, класифікацію, інтерпретацію й аналіз фактів; історичні, системні, історико-порівняльні методи; методи соціальної психології й інші.

ІЕЕД у теоретико-методологічному плані можна представити як суперечливу єдність двох сторін – економічної реальності і її відбиття в економічній науці в ході поступального розвитку суспільства. У зв'язку із цим історія економічної думки, закономірності її руху в економічній літературі представлені рядом моделей:

- **кумулятивна модель** фр. ученого П. Дюгема;
- **фальсифікаційна модель** англ. філософа К. Поппера;
- **модель «наукових революцій»** амер. історика, філософа Т. Куна;
- **модель конкуруючих програм досліджень** англ. математика, філософа І. Лакотоса.

Своєрідність предмета історії економічної думки (процес виникнення, боротьби й зміни економічних ідей і концепцій) формує й **специфічні методи пізнання**.

1. Історико-генетичний метод аналізу дозволяє виявити історичні умови виникнення економічних концепцій, їх спадкоємність, загальні закономірності в змісті й пізнавальних пріоритетах економічної теорії, що дає можливість поєднувати їх у ті або інші напрямки економічної думки, дозволяє розкрити взаємозв'язок теорій з політикою й господарською практикою.

2. Метод зіставлення й порівняльного аналізу (компаративний метод) пов'язаний із зіставленням економічних теорій, їхніх методологічних основ і трактувань ними найважливіших категорій.

3. Логічний метод полягає у фіксації розвитку внутрішньої логіки економічних теорій, системи категорій, проблемної побудови аналізу (теорії фірми, державного регулювання економіки, економічного росту й т.д.).

4. Мотиваційний (класовий) метод припускає визначення того, інтересам яких класів, груп відповідає та або інша концепція. Нейтральної економічної теорії не буває, оскільки

головною її складовою є сама «політика», що є концентрованим вираженням інтересів пануючої еліти.

5. **Метод економіко-математичного моделювання** використовується для аналізу робіт, написаних вербальним способом.

6. **Еклектичний метод** – спроби синтезу різних теорій, їхнього несуперечливого тлумачення (наприклад, теорія ціни А. Маршалла або «Великий неокласичний синтез» П. Самуельсона).

7. **Монографічний метод аналізу** пов'язаний з описом поглядів ученого або його окремої роботи. Суть методу – у досягненні максимальної автентичності, вірогідності у викладі ідей автора.

8. **Територіальний метод** – припускає дослідження економічної думки в окремих країнах, регіонах (наприклад, економічна думка древнього Сходу, Чиказька школа монетаризму).

9. **Системний підхід до аналізу:** викладаючи історію економічної думки, автори використовують багато методів, створюючи по можливості системне бачення формування й розвитку економічної думки (наприклад, угруповання теорій по школах і напрямкам).

Що стосується **науково-організаційного оформлення історико-економічних досліджень**, виражених у ряді понять, то можна назвати ті, що найчастіше зустрічаються:

1) **економічна думка** – «сукупність всіх поглядів і бажань по економічних питаннях, які присутні в суспільній свідомості в певний час і в певному місці» (Й. Шумпетер);

2) **школа економічної думки** – група вчених, об'єднаних загальними теоретичними представленнями й методологією дослідження;

3) **напрямок економічної думки** – найбільш масштабне, тривале й еволюціонуюче утворення в історії економічної думки, яке охоплює сукупність поглядів і допускає достатню свободу в трактуванні окремих положень, але мають деякі загальні принципи положення.

Функції економічної науки впливають із сутності й специфіки її предмета:

1. Пізнавальна функція.
2. Пропедевтична (підготовча).
3. Світоглядна.
4. Ціннісна.
5. Методологічна.
6. Прогностична.

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає історія економіки та економічної думки?
2. Дайте визначення поняттю «економічна думка».
3. Що таке школа економічної думки?
4. Які методи дослідження використовуються в історії економіки та економічної думки?
5. Дайте визначення поняттю «напрямок економічної думки».

Тестові завдання

1. *Об'єктом Історії економіки та економічної думки є:*
 - a. історики-економісти;
 - b. економіка в цілому;
 - c. економічні трактати;
 - d. вірної відповіді немає.

2. *Який метод вивчення дисципліни не відносять до загальнонаукових?*
 - a. наукової абстракції;
 - b. метод соціальної психології;
 - c. метод математичного моделювання;
 - d. індукцію та дедукцію.
3. *До специфічних методів науки відносяться:*
 - a. історико-порівняльний метод;
 - b. статистичний метод;
 - c. синтез та аналіз;
 - d. функціональний аналіз.
4. *Історичний метод пропонує:*
 - a. прив'язувати історичні події до економічних злетів та падінь;
 - b. брати за основу історію, а економіку вважає похідною наукою;
 - c. вивчати лише історичні події;
 - d. розглядати економічні явища і процеси у хронологічному порядку.
5. *Автором фальсифікаційної моделі є:*
 - a. К. Поппер;
 - b. Т. Кун;
 - c. В. Рошер;
 - d. І. Лакотос.
6. *Територіальний метод - ...*
 - a. пов'язаний з описом поглядів ученого або його окремої роботи;
 - b. спроби синтезу різних теорій, їхнього несуперечливого тлумачення;
 - c. припускає дослідження економічної думки в окремих країнах, регіонах;
 - d. припускає визначення того, інтересам яких класів, груп відповідає та або інша концепція.
7. *Яку функцію характеризує дане твердження: «заснована на розробці суджень про головні тенденції розвитку економічних систем і економічної науки в майбутньому»?*
 - a. пізнавальну;
 - b. ціннісну;
 - c. світоглядну;
 - d. прогностичну.
8. *Пізнавальна функція полягає у:*
 - a. зборі, вивченні, узагальненні й засвоєнні господарського досвіду й економічних ідей;
 - b. моральній оцінці засобів і результатів політичних і соціально-економічних перетворень і їхніх теоретичних обґрунтувань;
 - c. освоєнні змісту базових економічних категорій на основі конкретних прикладів, фактів, теоретичних узагальнень;
 - d. вірної відповіді немає.

ТЕМА 2. ГОСПОДАРСЬКІ ФОРМИ ЕКОНОМІКИ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Історія первісного господарства може бути умовно поділена на ряд етапів — від передісторії господарства та матеріальної культури (до 1 млн років до н. е.), примітивно-привласнюючий (до XI тис. до н. е.), розвинутого привласнюючого (до IX тис. до н. е.), зародження створюючого господарства (IX—VIII тис. до н. е.) до доби створюючого господарства (VIII—V тис. до н. е.). Кожний з цих етапів має певний ступінь розвитку знарядь праці, вихідних матеріалів для їх виготовлення, організації ведення господарства, якості житла тощо.

В основі первіснообщинного способу господарської діяльності лежить примітивна колективна праця та споживання, обумовлені низьким рівнем розвитку продуктивних сил, надзвичайна залежність від навколишнього середовища.

В економічній історії роль первіснообщинної доби досить велика. Саме в цей період закладено основи докапіталістичних економічних структур, що визначали форми подальшого розвитку людства на тисячоліття вперед. Створені й передані наступним поколінням найважливіші галузі економіки. Слідом за першим великим поділом праці (скотарство відокремилосся від землеробства) настає наступний великий розподіл праці (відокремлення ремесла від сільського господарства). Це, в свою чергу, потягло розвиток обміну, спочатку без участі грошей, натурального, потім — товарного виробництва, зародження та створення перших в історії людства міст.

Яскравим прикладом господарського розвитку цієї епохи є трипільська культура, яка була поширена на території України в період 3500—1700 рр. до н. е. Природні умови цього регіону сприяли не лише мисливству та збиральництву. Трипільським племенам був притаманний високий рівень культури, який позначився на всіх сферах їх життя. Тут було розвинуте гончарство, посуд ліпили вручну, піддавали обжигу в печах, потім розфарбовували. Жили в дерев'яних або глинобитних житлах, білених та розмальованих. При цьому слід зазначити, що декоративний розпис будинків, форма та розпис кераміки стали невід'ємною частиною сучасної української культури.

Головну роль у господарстві трипільців відігравало мотижне землеробство та скотарство. Основні сільськогосподарські культури — пшениця, ячмінь, просо. Землю обробляли дерев'яними мотиками з кам'яними або роговими наконечниками; врожай збирали за допомогою кам'яних серпів з крем'яними лезами, молотили цепами. Мололи зерно на кам'яних зернотерках.

Скотарство відіграло значно меншу роль, хоча в господарстві трипільців були майже всі види сучасних свійських тварин. Проте скотарство та землеробство не могли повністю задовольнити потреби, тому у трипільських племен мисливство та рибальство зберігали своє значення.

З часом у господарстві трипільців поряд з кам'яними знаряддями праці з'являються й мідні. В трипільських поселеннях археологами знайдено мідні сокири та гачки.

Головною господарською формою була громада. В процесі розкладу первісного ладу на зміну родовій та сімейній прийшла сусідська громада. В цьому процесі відбивався перехід від особистих (родових) відносин до майнових.

Залежно від природних особливостей того чи іншого племені, економічних умов, відносин із сусідніми народами тощо склалися громади «азіатського» та «античного» типу, які дали початок формуванню ранньо рабовласницьких держав. У свою чергу, «германські» або «слов'янські» громади стали колискою ранньофеодальних держав Центральної та Східної Європи.

Питання для самоконтролю

1. Яка галузь господарства була головною у первісній економіці?
2. Що означає привласнююча форма господарювання?
3. Охарактеризуйте роль рабовласництва у первісному суспільстві.
4. Чим відрізнялися первісні суспільства Античного світу та Давнього Сходу?

ТЕМА 3: ЕКОНОМІЧНА ДУМКА СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ І СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

1. Економічні вчення Стародавнього світу.
2. Економіка в релігійному світосприйнятті.
3. Економічні вчення Середньовіччя.

Багато економічних істин стали відомі людям ще в глибоку давнину. У Древній Греції та Римі економічні погляди поглиблюються і систематизуються, набувають науковий вигляд. Видатні грецькі філософи Ксенофонт (430-355р.р. до н.е.), Платон (427-347р.р. до н.е.), Аристотель (384-322р.р. до н.е.) вже по праву можуть вважатися першими вченими-економістами.

У цілому Ксенофонт, Платон і Аристотель, знамениті філософи і захисники інтересів духовної еліти (між іншим, деякі фахівці вважають їх першими економістами), засуджували багатство. Але не повністю, а лише в тій мірі, в якій воно прив'язувало людину до речей, сприяло їй духовній деградації. Вони були прихильниками втручання держави в економіку, підкоряли права індивіда (в т.ч. економічні) громадським інтересам. У їхньому розумінні рабство було природним явищем, раби - просто говорючими знаряддями праці.

Суспільно-економічні ідеї Аристотеля стверджували цінності традиційного суспільства. Не дивно, що вони знайшли живий відгук у ідеологів цих товариств, якими були християнські та мусульманські релігійні мислителі середньовіччя. Так ці ідеї увійшли в богословські трактати і канонічні тлумачення релігійних текстів, а з них – у проповіді і свідомість людей.

У загальних рисах Біблія - священна книга християнства - вважає всіх людей рівними перед Богом, захищає найбідніших і розлючених. Вона засуджує жадібність, накопичення, злочинство, підкреслюючи, що «любов до грошей є корінь всіх зол». Біблія вимагає від віруючих бути помірними у всьому, чесними і не обманювати один одного в економічних угодах. Біблійні пророки, намагаючись ввести в щоденне життя принципи правдивості, соціальної справедливості, засуджують багатство, майнову нерівність.

Ідея справедливої ціни виступала в якості *моральної норми*, або еталона, за допомогою якого люди оцінювали певні дії і вчинки, в даному випадку – поведінка продавців на ринку. Моральні норми краще за все закріплюються в тих випадках, коли вони входять у *звичай*, стають правилом поведінки. Звичай і став точкою відліку при практичному визначенні справедливої ціни. Батьки церкви вчили, що: «Річ варта того, за що вона може бути продана - це означає: у звичайному випадку, у громадському місці, багатьом людям і протягом декількох днів».

Вплив релігійних вірувань на економічні погляди і принципи спостерігалось не тільки з боку іудейського і християнського віросповідання, але і з боку ісламу. Вже в початковій стадії формування ісламу, в період, відповідний приблизно 600 року нашої ери, пророк Мухаммед проголосив, що мусульманин не може бути рабом мусульманина і тому повинен бути звільнений від рабства без викупу. Мухаммед проповідував дух поміркованості,

непоклоніння багатству, милосердя. Вустами Аллаха він закликав уникати «*гріховного марнотратства, щоб не залишитися збіднілим*».

В економічній літературі в числі найбільш значущих представників середньовічної економічної думки на Сході, як правило, згадується видатний ідеолог арабських держав Ібн-Хальдун, а в Європі - лідер так званої пізньої школи канонізму Фома Аквінський.

Ібн-Хальдун висунув концепцію деякої «Соціальної фізики». Перехід до цивілізації і відповідно надлишковому виробництву матеріальних благ дозволить, на думку Ібн-Хальдуна, багаторазово збільшити національне багатство, і з часом кожна людина зможе знайти більший достаток аж до предметів розкоші, але при цьому ніколи не настане загальна соціальна і майнова рівність і не зникне поділ суспільства на «шари» за майновою ознакою і принципом «проводу». Гроші Ібн-Хальдун вважає найважливішим елементом господарського життя, наполягаючи на тому, щоб їх роль виконували повноцінні моменти зі створених богом двох металів - золота і срібла.

Відповідно до поглядів Фоми Аквінського, економічне життя не може бути відділена від моральних принципів християнства. Саме під цим кутом зору аналізуються такі економічні категорії як власність, ціна, відсоток, зарплата. Основна праця Фоми Аквінського - «Сума теології».

Визнаючи, що торгувати заради прибутку в загальному ганебно, Фома Аквінський допускає торговий прибуток, якщо він служить джерелом засобів існування для торговців або використовується на чесні цілі (допомога бідним, релігійні та інші громадські потреби і т.д.).

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте економічну думку Стародавньої Індії.
2. Назвіть основні положення економічної думки Стародавнього Китаю.
3. В чому полягають особливості економічної думки Стародавнього Єгипту?
4. Охарактеризуйте економічну думку Месопотамії.
5. В чому полягають економічні погляди Фоми Аквінського?
6. Особливості економічної думки Стародавньої Греції.

ТЕМА 4: МЕРКАНТИЛІЗМ

1. Загальна характеристика вчення.
2. Концепція раннього і пізнього меркантилізму.
3. Заслуги і помилки меркантилістів.

Меркантилізм - це економічна доктрина, заснована на ідеї, що золото і срібло є головними формами багатства як для окремих людей, так і для всієї держави. Меркантилізм панував в європейській економічній думці протягом майже трьох століть (1450-1750). Найбільш видатні її представники: французи *Ж. Воден* (1530-1596), *А. де Монкретьєн* (1575-1621), *Ж.Б. Кольбер* (1619-1683); англійці *Т. Мен* (1571-1641) *У. Петті* (1623-1687); італієць *А. Серра* (1550 -1615), російський *І. Посошков* (1652-1726).

Основні положення меркантилізму зводяться до наступного. Багатством є лише те, що перетворюється в гроші; власне, гроші - це і є справжнє багатство, його втілення. Виробництво служить тільки передумовою для створення багатства, а безпосереднім джерелом багатства є обіг, сфера торгівлі, де вироблені товари перетворюються в гроші. Саме в обігу виникає прибуток. У середині країни купівля-продаж тільки переміщує

багатство з рук в руки. Загального виграшу тут бути не може, так як кількість грошей залишається в цілому незмінною (меркантилісти мають на увазі гроші тільки як золото і срібло). Прибуток одного обертається збитками іншого, в цілому ж країна прибутку не отримує. Тільки зовнішня торгівля переміщує багатство з країни в країну. Тому, треба якомога більше продавати за кордон, а не віддавати свої гроші за іноземні товари.

Ранній меркантилізм виник ще до великих географічних відкриттів і був актуальним до середини XVI ст. На цьому етапі торговельні зв'язки між країнами були розвинені слабо, мали епізодичний характер. Для досягнення позитивного сальдо у зовнішній торгівлі ранні меркантилісти вважали за доцільне:

- встановлювати максимально високі ціни на експортовані товари;
- всіляко обмежувати імпорт товарів;
- не допускати вивозу з країни золота і срібла (з ними ототожнювалось грошове багатство).

На зміну монетарному меркантилізму приходить так названий меркантилізм торгового балансу. Відмова від імпорту оголошується безперспективною. Головне, вважають пізні меркантилісти, щоб експорт перевищував імпорт, тобто торговий баланс повинен бути активним. Найбільш яскравим представником пізнього меркантилізму був англієць Томас Мен, один з директорів Ост-Індської компанії - монополіст в торгівлі зі Сходом. Пізній меркантилізм охоплює період з другої половини XVI ст. по другу половину XVII ст., хоча окремі його елементи продовжували проявляти себе і в XVIII ст. На цьому етапі торговельні зв'язки між країнами стають розвиненими і регулярними, що багато в чому було зумовлено заохоченням розвитку національної промисловості і торгівлі державою. Щоб досягти активного торгового балансу, висувалися рекомендації:

- завойовувати зовнішні ринки завдяки відносно дешевим товарам (тобто невисокими цінами), а також перепродаж товарів одних країн в інших країнах;
- допускати імпорт товарів (крім предметів розкоші) при збереженні в країні активного торгового балансу;
- вивозити золото і срібло для здійснення вигідних торговельних угод, посередництва, тобто для збільшення їх маси в країні і збереження активного торгового балансу.

Необхідно зауважити, що меркантилізм збагатив історію економічних вчень не тільки концепцією загальної комерціалізації господарського життя і масштабної участі в ній державних структур, а й тим, що він дійсно позначив, кажучи словами І. Шумпетера, «зачатки науки». Мова йде, звичайно, про економічну науку, яка після видання в 1615 р. французьким меркантилістом Антуаном Монкретьєном «Трактату політичної економії» майже чотири століття гідно називалася не інакше як політична економія.

Однак меркантилісти переоцінили роль товарного збагачення в порівнянні зі сферою виробництва, яка була ними повністю проігнорована. Більше того, оскільки виробництво приваблювало частину грошей з обігу, воно вважалось ними негативним явищем. Вони помилково ототожили гроші з багатством, хоча відомо, що гроші становлять лише незначну частку багатства країни.

Питання для самоконтролю

1. Що таке меркантилізм? Які історичні передумови зумовили його виникнення?
2. Розкрийте суть концепції національного багатства і шляхів його примноження в поглядах ранніх і пізніх меркантилістів.

3. Порівняйте трактування грошей та їх функцій в періоди раннього і пізнього меркантилізму.
4. Викладіть історичні особливості меркантилізму в Іспанії, Англії та Франції.
5. Наведіть заслуги і помилки меркантилістів.
6. Теорія грошового балансу раннього меркантилізму. В.Стаффорд (Англія), Г. Скаруффі (Італія).
7. Меркантилістська доктрина в сучасній теорії і практиці.

Тестові завдання

1. *Меркантилісти найголовнішою формою багатства вважали:*
 - a. виробництво;
 - b. гроші;
 - c. моральні цінності;
 - d. товари купців.
2. *Хто з перелічених економістів не був прихильником меркантилізму?*
 - a. У. Петті;
 - b. К. Маркс;
 - c. Ж. Воден;
 - d. Ж. Б. Кольбер.
3. *До принципів «наукового світогляду» М. Блауга відноситься:*
 - a. підтримка промисловості шляхом імпорту дешевої сировини;
 - b. протекціоністські тарифи на імпортовані промислові товари;
 - c. заохочення експорту, особливо готової продукції;
 - d. всі відповіді вірні.
4. *Ранній меркантилізм пропагував:*
 - a. встановлювати максимально високі ціни на експортовані товари;
 - b. не експортувати товари;
 - c. замінити паперові гроші золотом;
 - d. орієнтуватися лише на імпортовані товари.
5. *Для ідей пізніх меркантилістів характерним є:*
 - a. відмова від міжнародної торгівлі;
 - b. регулярні торговельні зв'язки між країнами;
 - c. активний торговий баланс;
 - d. вірні відповіді b та c;
 - e. вірної відповіді немає.
6. *Автором «Трактату політичної економії» є:*
 - a. Антуан де Монкретьєн;
 - b. Жан-Батист Сей;
 - c. Томас Мен;
 - d. Вільям Стаффорд.

ТЕМА 5. МАНУФАКТУРНИЙ ПЕРІОД СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У XVI—XVIII ст. в країнах Західної Європи поступово створюються умови для переходу від феодального до індустріального суспільства, що було пов'язано з розвитком товарно-грошових відносин, особливо в містах; початком руйнування натурального феодального господарства; зростанням обсягів торгівлі. Виникають перші великі капітали, розвивається лихварство.

Вирішальна роль у процесі розкладу феодального господарства та переходу до індустріального суспільства належить розвитку науки, техніки, сільськогосподарського виробництва, які створили передумови для здійснення Великих географічних відкриттів кінця XV — початку XVIII ст.

Певні зрушення мали місце і в сільському господарстві, хоча воно розвивалося повільнішими темпами, ніж промисловість. Так, у сільському господарстві освоюються нові землі, впроваджується багатопільна система землеробства, травосіяння, внесення органічних добрив, осушуються болота, для обробки землі застосовується більш вдосконалений плуг на кінній тязі. В тваринництві були виведені нові, більш продуктивні породи худоби, зростає порайонна спеціалізація відповідно до природно-кліматичних умов окремих країн. Все це підвищило продуктивність праці в сільському господарстві.

Значні досягнення мали місце в науці. Вони дали можливість удосконалити компас, астролябію, морські карти та атласи, обґрунтувати кулястість Землі, що давало можливість у майбутньому здійснити навколосвітнє плавання.

Морські експедиції, які здійснили європейці з кінця XV до початку XVIII ст. увійшли в історію як Великі географічні відкриття і мали для економіки країн Західної Європи дуже велике значення.

Становлення світового ринку відбилося на методах здійснення міжнародної торгівлі. Утворюються торговельні компанії, які активно включилися у боротьбу за нові ринки. Серед них найбільшими були англійська та голландська Ост-Індська компанії, які активно проводили нееквівалентну торгівлю з колоніями, одержуючи величезні прибутки.

Вплив Великих географічних відкриттів прискорив процес первісного нагромадження капіталу в Англії, Голландії та інших країнах Західної Європи та руйнування натурального феодального господарства; ці відкриття втягували феодальне господарство в ринкові відносини, позитивно впливали на розширення мануфактурного виробництва, що створювало передумови для переходу до індустріального суспільства.

З середини XVII ст. мануфактура стає панівною формою виробництва, охоплюючи все більшу кількість випуску різних видів товарів та поглиблюючи міжнародний поділ праці. Галузевий склад мануфактур у значній мірі визначався природно-географічними умовами та історичним розвитком тієї чи іншої країни. Так, в Англії в основному переважали суконні, металургійні, металообробні та суднобудівельні мануфактури; у Німеччині — гірничі, металообробні та будівельні, у Голландії — текстильні та суднобудівельні.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть економічні причини і наслідки економічних відкриттів.
2. Обґрунтуйте положення про те, що зародження індустріального суспільства у країнах Західної Європи почалося в XVI ст.
3. Дайте визначення мануфактури, її типів. Розкрийте особливості мануфактурного періоду в розвитку промисловості у країнах Західної Європи, США.

ТЕМА 6. ЗАРОДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЛІБЕРАЛІЗМУ

1. Зародження ліберальної економічної думки.
2. Школа фізіократів.
3. Економічні вчення Ф.Кене та А. Тюрго.

Ліберальна економічна думка затверджувалася в боротьбі з меркантилізмом, доктриною, яка підкоряла приватний інтерес загальнонаціонального і виправдовувала державне втручання в економіку. На відміну від меркантилістів прихильники класичного лібералізму є концептуальними прихильниками індивідуалізму, невтручання і природного порядку.

Стало очевидним, що джерело багатства слід шукати не в торгівлі, не в обміні, а в самому виробництві, що саме розвиток виробництва - основа господарського добробуту нації. Одним з піонерів цього погляду був англієць Вільям Петті (1623-1687 рр.), у якого ми знаходимо знамениту формулу «Груд-батько й активний принцип багатства, Земля - його мати». Праця та земля - такі два джерела багатства.

В. Петті - основоположник класичної політичної економії в Англії, який виклав свої економічні погляди в творах, опублікованих у 60 - 80-і рр.. XVII ст. За словами К. Маркса, В. Петті - «батько політичної економії, геніальний і оригінальний дослідник - економіст».

На відміну від меркантилістів багатство, на думку В. Петті, утворюють не тільки дорогоцінні метали і камені, включаючи гроші, а й землі країни, будинки, кораблі, товари і навіть домашня обстановка.

Для збільшення багатства країни В. Петті вважав, що замість покарання тюремним ув'язненням необхідно ввести грошові штрафи, а «неспроможних злодіїв» віддавати «в рабство» заставляти працювати. Це на противагу меркантилістам означало-що багатство створюється насамперед працею і її результатами, тобто заперечувалася «особлива» роль грошей у господарському житті.

У працях У. Петті, таких як «Трактат про податки і збори» (1662 р.), «Політична анатомія Ірландії» (1672 р.), «Різне про гроші» (1682 р.) та ін., червоною ниткою простежується думка про неприйняття протекціоністських ідей меркантилістів.

П'єр Буагільбер (1646-1714 рр.) - родоначальник класичної політичної економії у Франції. Він подібно У. Петті, протиставивши меркантилістам власне бачення сутності багатства, прийшов до так званої концепції суспільного багатства.

Вклад Буагільбера в теорію багатства пов'язаний з темою пропорційності. Він був першим в історії економічної науки, хто усвідомив, що цінам ринкової рівноваги відповідають цілком визначені пропорції суспільного виробництва.

Важливим досягненням П. Буагільбера і У. Петті, є «обґрунтування» трудової теорії вартості, до розуміння якої вони прийшли, аналізуючи механізм мінового відношення між товарами на ринку з урахуванням кількості затраченої праці або робочого часу.

Перша сукупність ідей і уявлень, які створюють цілісну теоретичну концепцію економічного життя, була запропонована школою фізіократів. Вона сформувалася у Франції в середині XVIII ст. Найбільш відомими представниками школи фізіократів були французи. Франсуа Кене (1694-1774 рр.), визнаний лідер і основоположник вчення фізіократів - специфічної течії в рамках класичної політичної економії, А. Тюрго (1727- 1781 рр.), М. Мірабо (1715-1789 рр.).

Фізіократи підходили до суспільства як до живого організму. У економіки – свої закони природного функціонування, які не залежать від волі і бажання людей. Закони не змінюються з часом, вони постійні.

Вони бачили в багатстві насамперед його речовинну сторону. З цієї точки зору обмін не може бути джерелом багатства. Торгівля лише переміщує речові блага, а не створює їх. Тому економічний аналіз повинен бути сфокусований на сфері виробництва. Але й не всяке виробництво збільшує багатство: речовина приростає лише там, де «працює» природа. Звідси і назва напрому. Фізіократія в буквальному перекладі з давньогрецької - влада природи або природний порядок. Чистий дохід суспільства народжується тільки в сільському господарстві, промисловість же перетворює речовину, нічого не додаючи.

Фізіократи були першими економістами. Вони заснували першу школу економічного лібералізму і були першими непримиренними критиками ідей меркантилізму, показавши, що джерелом багатства є матеріальне виробництво, а не торгівля. Фізіократи ввели в науковий обіг ряд концепцій, серед них: ідея природного порядку, об'єктивні економічні закони, чистий продукт, класи суспільства і т.д.

Для фізіократів багатство нації приростає в тому випадку, якщо існує і постійно відтворюється різниця між продукцією, яка виробляється в сільському господарстві, та продукцією, яка була використана для виробництва цієї продукції протягом року, тобто так звана земельна рента в натуральній формі. Ф.Кене називав цю різницю «чистим продуктом» і вважав єдиним «продуктивним класом» в суспільстві клас землевласників. Він стверджував, що «серед всіх засобів для придбання майна немає жодного, яке було б для людини краще, вигідніше, приємніше і пристойніше, навіть гідніше для вільної людини, ніж землеробство».

Таким чином, господарський процес представлявся фізіократам як природня гармонія, яка може бути навіть описана строго математично. Потім ця ідея отримала подальший розвиток у різних спробах побудови математично точних моделей виробництва та розподілу продукції і в сучасній економічній науці існує у вигляді численних галузевих і продуктових балансів, міжгалузевих моделей, формалізованих варіантів теорій макроекономічної рівноваги та економічного зростання.

Франсуа Кене - засновник і головний теоретик школи фізіократів народився в родині французького селянина, засвоїв професію лікаря. Ним були опубліковані економічні твори: «Населення», «Фермери», «Зерно», «Податки», «Економічна таблиця». Останній є його головним твором, який містить схему поділу суспільства на три основні класи:

- продуктивний клас хліборобів;
- клас земельних власників;
- «безплідний клас» - люди, які зайняті не в сільському господарстві.

У теоретичній спадщині Ф. Кене важливе місце займає вчення про чистий продукт, який зараз називають національним доходом. На його думку, джерелами чистого продукту є земля і прикладена до нього праця людей, зайнятих в сільськогосподарському виробництві. А в промисловості та інших галузях економіки чистого збільшення до доходу не відбувається тільки зміна первісної форми цього продукту. Міркуючи так, Ф. Кене вважав промисловість і торгівлю безплідними, але не марними.

Теоретична концепція Кене служила йому обґрунтуванням практичних вимог до економічної політики.

Ф. Кене належить перше в історії економічної думки достатньо глибоке теоретичне обґрунтування положень про капітал. Якщо меркантилісти ототожнювали капітал, як правило, і грошима, то Ф. Кене вважав, «що гроші самі по собі являють собою марне

багатство, які нічого не виробляють». За його термінологією, сільськогосподарські знаряддя, будівлі, худобу і все те, що використовується в землеробстві протягом декількох виробничих циклів, представляють «початкові аванси» (за сучасною термінологією - основний капітал). Витрати на насіння, корми, оплату праці працівників та інші, здійснювані на період одного виробничого циклу (звичайно до року), він відносив до «щорічних авансів» (за сучасною термінологією - оборотний капітал). Але заслуга Ф. Кене полягає не тільки в поділі капіталу на основний і оборотний за його продуктивною ознакою. Крім того, він зміг переконливо довести, що в русі знаходиться поряд з оборотним і основний капітал.

Подальший розвиток концепція фізіократів отримала у творчості Анна Робера Жака Тюрго, він доповнює розподіл суспільства на 3 класи поділенням виробників на підприємців і найманих робітників. Ділення це він не вважає початковим. Воно виникло поступово в силу економічності і старанності одних і марнотратства і лінощів інших. Саме до Тюрго сходять розвинена вже і XIX ст., концепція ощадливості як основи початкового накопичення капіталу.

Питання для самоконтролю

1. Що таке фізіократія? Які особливості притаманні вченню фізіократів?
2. Розкрийте суть вчення Ф. Кене про «чистий продукт».
3. Які особливості теоретичних поглядів Ф. Кене про класи і капітал?
4. Як уявляв собі Ф. Кене механізм кругообігу господарського життя? У чому історико-економічне значення його теорії відтворення?
5. Які економічні ідеї А. Тюрго показують його прихильність вченню фізіократів?
6. Роз'ясніть трактування А. Тюрго категорій «багатство», «заробітна плата», «гроші», «позиковий відсоток», «ціна».

Тестові завдання

1. *Основоположником класичної політичної економії в Англії був:*
 - a. Томас Мен;
 - b. Вільям Петті;
 - c. Фома Аквінський;
 - d. П'єр Буагільбер.
2. *Основою господарського добробуту нації (на думку прихильників класичної політичної економії) є:*
 - a. розвиток виробництва;
 - b. гроші та золото;
 - c. торгівля;
 - d. всі відповіді вірні.
3. *В. Петті вважав, що в основі ціни товару лежить:*
 - a. ринкова вартість;
 - b. встановлена державою ціна;
 - c. ціна встановлюється хаотично;
 - d. витратний підхід.
4. *Основоположником класичної політичної економії в Франції був:*
 - a. Томас Мен;
 - b. Вільям Петті;
 - c. Фома Аквінський;
 - d. П'єр Буагільбер.

5. *Буагільбер головним завдання економічної науки вважав:*
 - a. збільшення обсягів торгівлі;
 - b. накопичення багатства;
 - c. зростання виробництва;
 - d. забезпечення демократичних норм в країні.
6. *Хто з цих економістів не був представником школи фізіократів?*
 - a. Ф. Кене;
 - b. М. Мірабо;
 - c. Т. Мен;
 - d. А. Тюрго.
7. *Яке з тверджень відповідає переконанням фізіократів:*
 - a. суспільство є живим організмом;
 - b. чистий дохід суспільства народжується тільки в сільському господарстві;
 - c. речовина приростає лише там, де «працює» природа;
 - d. всі відповіді вірні.
8. *Автором Вчення про чистий продукт був:*
 - a. Ф. Кене;
 - b. М. Мірабо;
 - c. Т. Мен;
 - d. А. Тюрго.
9. *Терміни фізіократів «початкові аванси» та «щорічні аванси» відповідають таким сучасним термінам:*
 - a. основний капітал та оборотний капітал;
 - b. матеріальні та нематеріальні активи;
 - c. грошові кошти та кошти в банках;
 - d. вірної відповіді немає.
10. *Яка із праць Франсуа Кене містить схему поділу суспільства на три основні класи?*
 - a. «Населення»;
 - b. «Фермери»;
 - c. «Економічна таблиця»;
 - d. «Податки».

ТЕМА 7. ЕПОХА ПЕРЕХОДУ ДО ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА (КІНЕЦЬ XVIII- ПЕРША ПОЛ. XIX СТ.)

Розвиток торгівлі в XVII—XVIII ст. в таких країнах, як Голландія, Англія та Франція приводить до того, що торгівля, особлива колоніальна, стає однією з провідних галузей економіки, приносячи країнам величезні прибутки. Тому політика торговельного балансу та розширення торгових зв'язків між країнами набуває великого значення. Торговельний баланс розраховувався як різниця між експортом і імпортом товарів.

Щоб забезпечити позитивний торговельний баланс країни Західної Європи активно проводили політику протекціонізму спрямовану на захист законами та правилами промисловості та внутрішнього ринку країн від проникнення на нього іноземних товарів. Для цього використовувалися перш за все високі ставки мита на ввіз товарів з-за кордону. В той же час політика протекціонізму заохочувала розвиток національної економіки та

захищала її від іноземної конкуренції. Політику протекціонізму, наприклад, активно проводила Англія, і це позитивно впливало на розвиток мануфактурного виробництва.

Таким чином, у мануфактурний період розвитку економіки в країнах Західної Європи під впливом Великих географічних відкриттів, швидкого первісного нагромадження капіталу, створення колоніальної системи та становлення світового ринку відбувався розклад натурального феодального господарства. Поряд з цим розвивалися ринкові відносини; значних обсягів набуває внутрішня та зовнішня торгівля, яка сприяє розширенню мануфактурного виробництва, яке заклало підвалини для переходу до індустріального суспільства.

Поряд з суттєвими зрушеннями, які мали місце в сільському господарстві в країнах Західної Європи і США наприкінці XVIII — першій половині XIX ст. відбулися кардинальні зміни в промисловості. Серед цих змін головною подією був промисловий переворот — перехід від мануфактури з її ручною працею до фабрики із застосуванням системи машин та парового двигуна. Промисловий переворот був справжньою революцією у виробництві, він сприяв процесу індустріалізації країн Західного світу, мав важливі соціально-економічні наслідки.

Промислові перевороти, що відбувалися в провідних країнах Західної Європи та США, проходили в різний час та неоднаковими темпами, що мало відповідний вплив на розвиток економіки цих країн.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає суть промислового перевороту? Які його наслідки? Які особливості промислового перевороту у Великобританії, Німеччині, Австрії та США?
2. Розкрийте основний зміст процесу індустріалізації. Покажіть динаміку та особливості індустріального розвитку США, Німеччини, Великобританії.
3. Проаналізуйте два напрями розвитку (революційний та еволюційний) сільського господарства США та європейських країн.
4. Доведіть, що на зламі XIX – XX ст. сформувалося світове господарство.

ТЕМА 8. КЛАСИЧНА ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

1. Адам Сміт - засновник класичної політичної економії.
2. Розвиток класичної школи.
3. Реформування економічного лібералізму.

Класична школа виникла в епоху, коли ринкова система в процесі розвитку і становлення ясніше розкрила закладений в ній потенціал саморегулювання. Тому класики виробили концепцію економічного лібералізму, засновану на абсолютній вірі у добродійність приватного підприємництва та проголосила ненадійність втручання держави в економіку.

Класична школа представлена декількома основоположниками і низкою талановитих їх популяризаторів і тлумачів. Вся так звана класична економічна школа може бути представлена принаймні п'ятьма іменами: Адам Сміт (1723-1790 рр.), Давид Рікардо (1772-1823 рр.), Жан Батист Сей (1767-1832 рр.), Томас Мальтус (1766-1834рр.), Джон Стюарт Мілль (1806-1873 рр.).

Історично склалося так, що майже повсюдно формування економічної науки найчастіше пов'язується з ім'ям Адама Сміта - видатного вченого-економіста кінця XVIII століття.

Засновник класичної школи розглядав економічну науку як вчення про багатство і способах його збільшення. Фундаментальна праця А.Сміта, яку побачив світ в 1776 році, так і називалася: «Дослідження про природу і причини багатства народів». А.Сміт виходить з того, що багатство нації втілено в продукції, яка споживається народом, що населяють дану країну. Чим більше співвідношення між кількістю споживаної продукції і чисельністю населення країни, тим вище рівень матеріального багатства.

Центральне місце в методології дослідження А. Сміта займає концепція економічного лібералізму, в основу якої, як і фізіократи, він поклав ідею природного порядку, тобто ринкових економічних відносин. У розумінні А. Сміта ринкові закони кращим чином можуть впливати на економіку, коли приватний інтерес стоїть вище суспільного, тобто коли інтереси суспільства в цілому розглядаються як сума інтересів складових його осіб. У розвиток цієї ідеї автор «Багатства народів» вводить поняття, які стали потім знаменитими «економічна людина» і «невидима рука».

Джерело багатства, за Смітом, не обіг, а виробництво. На відміну від фізіократів, А Сміт вважає, що цінність створюється в будь-якій галузі матеріального виробництва, а не тільки в сільському господарстві.

Свої вершини англійська класична школа досягла у творчості Давида Рікардо. На порозі свого сорокаріччя він виступає з низкою робіт, які принесли йому славу знавця грошового обігу. У 1817р. виходить у світ його головна праця «Начало політичної економії і податкового оподаткування».

Рікардо свідомо і послідовно будує всю свою економічну концепцію на трудовій теорії вартості. Праця - єдиний творець мінової цінності вільно відтворюваних товарів, тобто товарів, кількість яких може бути збільшена працею людини і у виробництві яких конкуренція нічим не обмежена.

Жан Батист Сей - послідовний і значний продовжувач творчої спадщини А. Сміта у першій третині XIX ст. у Франції, абсолютизувавши ідеї свого кумира про економічний лібералізм, стихійний ринковий механізм господарювання.

Сей створив свою концепцію, яка зіграла важливу роль у розвитку економічної теорії. За Сеєм, виробництво створює не матерію, а корисність, корисність же повідомляє предметам цінність. Надалі Сей корисність розглядає як послугу, що надається.

Питання для самоконтролю

1. У чому сутність концепції А. Сміта про «економічну людину» і «невидиму руку»?
2. Які положення обґрунтовує А. Сміт у своїй теорії поділу праці?
3. Які класи виділяв в суспільстві А. Сміт?
4. Охарактеризуйте теоретичні позиції А. Сміта про заробітну плату, прибуток і капітал.
5. Наведіть судження Д. Рікардо з приводу категорій «вартість» і «капітал», доходів основних класів суспільства і грошей.
6. Дайте оцінку висловлюванням Д. Рікардо про тенденції заробітної плати і прибутку до зниження в умовах «приватної та вільної ринкової конкуренції».
7. У чому суть та основні положення «закону Сея»?

Тестові завдання

1. *Хто з перелічених економістів не є представником класичної політичної економії?*
 - a. Адам Сміт;
 - b. Давид Рікардо;
 - c. Томас Мор;
 - d. Джон Стюарт Мілль.
2. *Автором закону спадної родючості ґрунтів є:*
 - a. Давид Рікардо;
 - b. Томас Мальтус;
 - c. Джон Стюарт Мілль;
 - d. Фома Аквінський.
3. *Курс на поєднання ліберальних цінностей з активною роллю держави у вирішенні соціальних проблем характерний для:*
 - a. фритредерської концепції торгівлі;
 - b. реформістської концепції торгівлі;
 - c. торгівлі епохи Середньовіччя;
 - d. соціалізму та комунізму.
4. *Ідеї активізації участі держави в соціально-економічному розвитку суспільства і пов'язані з цим реформи описуються у працях:*
 - a. Джона Стюарта Мілля;
 - b. Адама Сміта;
 - c. Григорія Сковороди;
 - d. Жана Батиста Сея.
5. *Окрему людину А.Сміт досліджує як:*
 - a. Робінзона Крузо;
 - b. економічну людину;
 - c. людину яка діє за принципом «людина-людині вовк»;
 - d. вірної відповіді немає.

ТЕМА 9. ІСТОРИЧНА ШКОЛА

1. Передумови виникнення і особливості німецької історичної школи.
2. Північноамериканський протекціонізм.

У період об'єднання німецьких земель в єдину державу, тобто в середині XIX ст., виникло ще одне альтернативне класичній політичній економії направлення економічної думки, яке отримало назву «історична школа Німеччини» або, що одне і те ж, «німецька історична школа».

Ф. Ліст зазначав, що кожна нація має свій шлях економічного розвитку, економіка окремих країн підпорядковується власним законам. Ось чому «історичну школу» називають ще доктриною економічного націоналізму. Сутність його вчень зводиться до таких положень, як:

- особлива і значна роль для економічної науки історичного методу;
- характеристика політичної економії не як універсальної, а національної науки;
- облік впливу на національне господарство не тільки економічних, але й природно-географічних, національно-історичних та інших неекономічних передумов;
- визнання громадського інтересу нації вище особистого інтересу індивідуума.

Найбільш розвинені сьогодні країни - США, Німеччина, Японія – протягом багатьох десятиліть і навіть століть дотримувалися політики найжорстокішого і категоричного протекціонізму, захищаючи себе в практичному і теоретичному плані від конкуренції розвинених на той час країн. Наприклад, США запровадили певні протекціоністські заходи відразу ж після проголошення незалежності (1776), прагнучи позбавитися нерівній британській конкуренції. Найвідомішими американськими економістами, які розвинули і застосували до конкретних умов ідеї доктрини економічного націоналізму, були А. Гамільтон (1757-1804), Х. Кері (1793-1879) і дещо пізніше С. Паттен (1852-1922).

Питання для самоконтролю

1. Що зумовило подібного роду назву цього напрямку економічної думки?
2. Сформулюйте сутність методологічних особливостей історичної школи Німеччини.
3. У чому сутність запропонованого Ф. Лістом протекціонізму.
4. У чому полягають особливості північноамериканського протекціонізму.
5. Які передумови зумовили зародження історичної школи Німеччини?

ТЕМА 10: ЕКОНОМІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ РАНЬОГО СОЦІАЛІЗМУ

1. Зародження соціалістичних ідей.
2. Економічні ідеї авторів утопічного соціалізму.
3. Дрібнобуржуазний соціалізм Сісмонді і Прудона.

За розумну економічну діяльність, соціальну рівність, помірність у доходах і споживанні виступають релігії, починаючи з іудаїзму і буддизму і закінчуючи християнством і ісламом. А доктрина «соціальної справедливості» завжди була у пошуку «правильної ціни» і «правильної заробітної плати». Соціалізм як реакція на несправедливості феодалізму і особливо - на недоліки та суперечності зароджуваного капіталізму, виник лише в кінці XVIII на початку XIX століть.

Епохою раннього соціалізму прийнято вважати першу третину XIX століття. Саме в цей час сформувалося декілька напрямків соціалістичної думки. Вони розрізнялися уявленнями про майбутнє ідеального суспільства його економічної і соціальної організації, але їх об'єднувало критичне ставлення до капіталістичної системи господарювання. Якщо Сміт і Рікардо бачили в капіталізмі «природний порядок», то соціалісти розцінювали його як щось суперечливе природньому порядку і не забезпечуюче ні справедливого розподілу багатства, ні ефективного використання матеріальних і людських ресурсів.

Соціалістична доктрина включає такі школи:

- школу ідеалістичного (утопічного) соціалізму;
- дрібнобуржуазний соціалізм;
- марксизм або «науковий соціалізм»;
- «християнський соціалізм»;
- «демократичний соціалізм».

Перші дві школи відносять до раннього соціалізму.

Для утопічного соціалізму період, пов'язаний з завершенням промислового перевороту в першій половині XIX ст. знаменний осмисленням нових економічних реалій, які знайшли своє відображення в розробках лідерів цієї школи економічної думки, і перш за все Р. Оуена (1771-1858) в Англії та К. Сен-Сімона (1760-1825) і Ш. Фур'є (1772-1837) у Франції. Саме ці автори та їхні послідовники стали пов'язувати свої ідеї зі сформованими до початку XIX ст.

економічними умовами і принципами політичної економії класичної школи, які панували тоді. Зокрема, вони, як і класики, мають на меті подальше прискорення технічних винаходів і наукових відкриттів і зростання суспільного виробництва, вважаючи це головною метою економічної політики.

Однак на відміну від класиків, соціалісти-утопісти епохи промислового перевороту не сприймають (Р. Оуен) або критикують (К. Сен-Сімон і Ш. Фур'є) інститут приватної власності, а також засуджують ідею і практику економіки нічим не обмеженої свободи конкуренції, вбачаючи в останній причину не тільки експлуатації людини людиною, але і неминучою монополізації господарського життя і, відповідно, економічних криз.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність «соціальної справедливості» у працях представників раннього соціалізму?
2. Які школи включає соціалістична доктрина і в чому їх сутність?
3. Які кінцеві цілі доктрин утопічного соціалізму епохи промислового перевороту?
4. Як характеризує К. Сен-Сімон рекомендоване їм індустріальне суспільство?
5. Що розумів Фур'є під самоврядними громадами-фалангами?
6. У чому особливості теоретичних положень Р. Оуена про вартість?
7. Чому Сімонді вважає капіталістичну систему неприродною?
8. Яке тлумачення власності приводив Прудон?
9. Яку роль відводили державі представники дрібнобуржуазного соціалізму?

Тестові завдання

1. *Прибуток підприємця на думку Сімонді це:*
 - А. частина несплаченої праці найманого робітника;
 - Б. заробітна плата підприємця;
 - В. складає ні що інше, як пограбування найманих ним робітників.
2. *Приватну власність Прудон вважав:*
 - А. законним правом власника;
 - Б. крадіжка, тобто право, що суперечить природі та розуму;
 - В. не визнавав як економічну категорію.
3. *Прудон був родоначальником такої політичної течії як:*
 - А. лібералізм;
 - Б. консерватизм;
 - В. анархізм;
 - Г. соціалізм-утопізм.
4. *Головною причиною жебрацтва, яке має наявність в суспільстві Прудон вважав:*
 - А. надмірну експлуатацію;
 - Б. зростання народонаселення;
 - В. несправедливий обмін.
5. *Утопісти критикували приватну власність з позицій:*
 - А. Безпеки.
 - В. Моралі.
 - С. Цінності.
 - В. Ефективності.
 - Е. Правильної відповіді немає.

6. Із соціалістів-утопістів зробив першу спробу практичної реалізації ідеї побудови нового суспільства:

- А. Клод Анрі Сен-Сімон.
- Б. Шарль Фур'є.
- В. Роберт Оуен.
- Г. Жан Шарль Леонар і Симонд де Сисмонді.

7. Особливість економічних вчень європейського утопічного соціалізму полягала у тому, що його представники:

- А. Створили моделі ідеального суспільного устрою.
- Б. Виступили проти жорсткої експлуатації найманої праці капіталом.
- В. Виступили з критикою капіталізму.
- Г. Всі відповіді правильні.

ТЕМА 11: МАКРСИСТСЬКА ЕКОНОМІЧНА ДОКТРИНА

1. Карл Маркс – основоположник наукового соціалізму.
2. Економічне вчення Маркса.
3. Еволюція марксистського економічного вчення.

Марксистська економічна доктрина заснована на трьох фундаментальних концепціях: вартість, додаткова вартість і накопичення капіталу.

Маркс відстоює висновки А. Сміта і Д. Рікардо про те, що в основі вартості товару лежить матеріалізована в них праця.

Будь-який товар має дві сторони: споживну вартість і мінову вартість. Як споживні цінності товари, за Марксом, непорівнянні, порівнянними їх робить те, що всі вони - продукти праці. Маркс говорить про двоїстий характер праці, який втілений в товарі. З одного боку, це завжди певна конкретна праця, і в цій якості вона створює конкретну споживчу цінність. Але всяка праця, незалежно від її конкретного виду, є витрата людської енергії, м'язів, нервів, і це робить продукти праці порівнянними. Праця, що розглядається в такому плані, Маркс називає абстрактною працею. Абстрактна праця створює вартість товару, яка виявляється в міновій вартості, тобто пропорції, в якій товар обмінюється на інший товар.

На відміну від класиків він уточнює, що витрати праці, що визначають величину вартості, є не індивідуальними, а суспільно необхідними, тобто чисельно рівними тій кількості годин робочого часу, що потрібно в середньому для виробництва товару при даному рівні розвитку виробництва. Таким чином, лише наймана робоча сила, пролетаріат, виробляє вартість.

Оскільки вартість створюється тільки працею, прибуток капіталіста є результат присвоєння продукту праці робітників. Англійська класична школа не могла пояснити походження прибутку без визнання порушення закону вартості. Маркс показує, що капіталіст купує не працю, а робочу силу, тобто здатність трудитися. Вартість робочої сили визначається витратами на її відтворення: на харчування, одяг, освіту і набуття кваліфікації, утримання дітей, які повинні будуть замінити фізично зношену робочу силу батьків і т.д. Різницю між працею і вартістю робочої сили Маркс іменує додатковою вартістю. Додаткова вартість - джерело прибутку капіталіста.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте історичні умови виникнення марксизму.
2. Що прийняв К. Маркс в якості наукових джерел для своїх досліджень?
3. Розкрийте сутність введеного Марксом поняття «додаткова вартість».
4. Що Ви розумієте під терміном «накопичення капіталу», запропонованого Марксом?
5. Ким було розвинене марксистське вчення? З чим не були згодні його послідовники?

Тестові завдання

1. *На чому базувалося марксистське вчення?*
 - a. німецькій класичній філософії;
 - b. класичній англійській політичній економії;
 - c. французькому утопічному соціалізмі;
 - d. усі відповіді вірні.
2. *Який із творів не належить К. Марксу?*
 - a. «Капітал»;
 - b. «Маніфест комуністичної партії»;
 - c. «Заробітна платня, ціна і зиск»;
 - d. «Капіталізм, соціалізм і демократія».
3. *Накопичення капіталу, за Марксом, - це...*
 - a. перетворення додаткової вартості в капітал;
 - b. постійна емісія грошових коштів в державі;
 - c. нагромадження якомога більшої кількості коштів у власному користуванні;
 - d. скуповування основних фондів та виробничих потужностей.
4. *Ортодокси вважали, що ...*
 - a. марксистська доктрина є повністю вірною;
 - b. марксистки не вірно трактували основні економічні закони;
 - c. теорія вартості є не вірною;
 - d. правильної відповіді немає.

ТЕМА 12: МАРЖИНАЛІЗМ

1. Сутність маржиналізму.
2. Австрійська школа.
3. Лозанська школа.
4. Кембріджська школа.

В основі вчень маржиналістів лежать ті ж принципи, що і в класичній політичній економії:

- визнання «природного порядку», якому підпорядковується і економічна діяльність;
- визнання ринкової економіки, що базується на приватній власності, яка є найдосконалішою формою організації економічного життя;
- прийняття принципу «невидимої руки», тобто принципу саморегулювання, автоматичного функціонування ринкової економіки;
- недопущення державного втручання в економіку;
- розгляд прибутку як рушійної сили економічного розвитку, а конкуренції – як основного чинника економічного прогресу.

За твердженнями маржиналістів економічна теорія повинна бути незалежною від моральних і політичних обставин, вона не повинна захищати інтереси будь-яких класів. Індивід - в центрі суджень неокласиків.

Маржиналісти вважали, що суспільство складається не з різних класів, а з індивідів, які можуть бути або виробниками, або споживачами.

Якщо класики будували свою систему на трудовій теорії вартості, то маржиналісти відкинули її і замінили теорією граничної корисності. За їхньою теорією у створенні вартості беруть участь не тільки виробники, а й споживачі, причому вирішальна роль належить останнім. В основі вартості лежить гранична корисність того чи іншого товару.

Таким чином, корисність - основа вартості в теорії маржиналістів. Вони замінили категорії «товар» і «вартість» такими поняттями як «благо» і «цінність». Блага в свою чергу вони ділять на економічні та «вільні» - неекономічні блага, створені природою (ліс, вода, повітря і т.п.).

Серед них необхідно назвати німецького економіста Генріха Госсена (1811-1858), а також французького філософа і математика Антуана Огюста Курно (1801-1877).

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає основна ідея маржиналізму?
2. Назвіть основні передумови, що зумовили зміну класичної політичної економії маржинальною економічною теорією.
3. Як О. Бем-Баверк трактує категорію вартість (цінність) і принцип спадної корисності виходячи з свого прикладу про самотнього поселенця?
4. Що лежить в основі «теорії зобов'язання» Ф. Візер?
5. Яка головна заслуга Л. Вальраса в економічній науці?
6. Розкрийте особливості моделі макроекономічної рівноваги Л. Вальраса.
7. Сформулюйте поняття «оптимум Парето».
8. У чому новизна характеристики ринкової ціни у трактуванні А. Маршалла?
9. Що розумів А. Пігу під «економічною теорією добробуту»?

Тестові завдання

1. До факторів, що сприяли розвитку маржиналізму не належить:
 - a. проблема реалізації товарів;
 - b. зародження інституціоналізму;
 - c. конкурентна боротьба;
 - d. соціальний конфлікт «робітники-капіталісти».
2. В центрі бачень маржиналістів стоїть:
 - a. індивід
 - b. соціальний клас;
 - c. суспільство;
 - d. багатство.
3. Основою вартості в теорії маржиналістів є:
 - a. собівартість;
 - b. ціна;
 - c. корисність;
 - d. товар.
4. Автором Закону спадної граничної корисності є:
 - a. Курно;

- b. Рікардо;
 - c. Госсен;
 - d. Бем-Баверк.
5. *За Менгером, цінність обумовлена:*
- a. вартістю виготовлення блага;
 - b. функцією витрат фірми;
 - c. здатністю блага в майбутньому задовольняти потребу;
 - d. вірної відповіді немає.
6. *Бем-Баверк виділяє такі види цінності благ:*
- a. суб'єктивну і майнову;
 - b. індивідуальну і ринкову;
 - c. правильну і неправильну;
 - d. суспільну і загальну.
7. *Основоположником теорії зобов'язання є:*
- a. Госсен;
 - b. Менгер;
 - c. Візер;
 - d. Вальрас.
8. *Замість поняття «цінності» Парето вводить поняття:*
- a. корисність;
 - b. вартість;
 - c. суб'єктивна думка;
 - d. перевага.

ТЕМА 13: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

1. Передумови зародження і етапи розвитку інституціоналізму.
2. Основні риси інституціоналізму.
3. Неоінституціоналізм.

Основоположником інституціоналізму є Торстейн Веблен, який опублікував в 1899р. свою книгу «Теорія дозвольного бездіяльного класу», придбав широку популярність. Він проголосив, що «homo economicus» (економічна людина) безперервно співставляє корисність благ і тяготи з їх придбання - це безнадійно спрощена модель. Поведінка людей у сфері економіки визначається чисельними і нерідко суперечливими мотивами. Тут поряд з вродженими схильностями, такими як інстинкт наслідування чи прагнення до суперництва, діють соціальні інститути: звичаї, традиції, норми поведінки і т.п., закріплення здебільшого у вигляді правових або громадських установ. З загальноприйнятого переконання, що кожен індивід прагне тільки до найбільшої вигоди, не можна пояснити такі безперечні явища, як схильність до престижного споживання чи заощадження на шкоду задоволення від безпосереднього споживання.

Загальна методологічна основа всіх напрямів американського інституціоналізму - неекономічне трактування соціально-економічних явищ. Вивчення виробничих відносин представники цієї теорії замінюють дослідженням різних «інституцій», тому американський інституціоналізм пропонує відхід буржуазної політекономії від розгляду тільки економічних проблем і висунення на перший план питань соціології.

Інституціоналізм відійшов від розгляду інтересів економічного індивідуума, від опису минулого капіталізму, звернувши особливу увагу на проблеми «соціальної психології» і актуальні проблеми сучасної економії. Це дозволило представникам інституціоналізму критично характеризувати деякі соціальні аспекти економічного життя.

Питання для самоконтролю

1. Які історико-економічні передумови зумовили виникнення інституціоналізму?
2. Назвіть етапи розвитку інституціоналізму і вкажіть їх особливості.
3. Що таке «інститути» у трактуванні американських авторів, у тому числі Т. Веблена?
4. Розкрийте суть поняття «ефект Веблена».
5. У чому суть трактування категорії «операція» у Дж. Коммонса?
6. У чому полягає особистий внесок У. Мітчелла в інституційний напрямок економічної думки?
7. Сформулюйте сутність поняття «ефект домінування» Фр. Перру.
8. У чому полягає сутність теорії технологічного детермінізму Дж. Гелбрейта?

ТЕМА 14: КЕЙНСІАНСТВО

1. Криза капіталістичної економіки і необхідність нової парадигми.
2. Загальна характеристика регульованого капіталізму.
3. Значення ідей Дж. Кейнса для економічної науки.

Концепція Кейнса склалася після світової кризи 1929-1933 рр.. і відображала загальне розчарування в пануючому раніше поданні про ефективну саморегуляцію ринкового господарства.

Кейнс піддав економічному аналізу проблему хронічного недовикористання виробничих джерел, масове безробіття і взагалі - капіталістичний парадокс «не достатку серед достатку». Він відкидав концепцію механізму автоматичного стихійно-ринкового відновлення рівноваги капіталістичного господарства, доводив, що капіталізм втратив цей механізм, і тому необхідне державне регулювання.

Під впливом Кейнса виник новий напрям в економічній науці – макроекономіка. Головні питання, на які прагне дати відповідь макроаналіз:

- чим визначається загальний рівень зайнятості в економіці, або інакше, в чому причини і які можливі шляхи боротьби з безробіттям?
- яка роль процентних ставок і чим визначається їх рівень?
- яким шляхом формується купівельна сила грошової одиниці?

Активна позиція Кейнса не тільки як теоретика, але і практика проявилася в галузі міжнародних економічних відносин, насамперед у розробці нових механізмів регулювання та створення інститутів, що забезпечують це регулювання (Міжнародного валютного фонду та Світового банку).

Питання для самоконтролю

1. Як вплинула світова економічна криза в першій третині ХХ ст. на принципи саморегулювання ринкової економіки?
2. Розкрийте зміст сутності економічного кругообігу за Кейнсом.
3. Що розумів Кейнс під сукупним попитом і сукупною пропозицією?
4. У чому суть «психологічного закону» Дж. Кейнса?
5. Як Дж. Кейнс обґрунтує необхідність втручання держави в економіку.
6. Які два способи регулювання попиту пропонував Кейнс?

Тестові завдання

1. Основною проблемою для економіки багатьох країн 30-х рр. ХХ ст. було:

- a. безробіття;
- b. недосконалість системи податків;
- c. перенаселення;
- d. правильної відповіді немає.

2. Враховуючи ряд економічних проблем того часу вчені-економісти дійшли висновків щодо необхідності:

- a. запровадження ринкової економіки;
- b. створення Світового банку;
- c. створення СОТ;
- d. державного регулювання економіки.

3. Поява кейнсіанського вчення асоціюється з:

- a. публічним виступом Дж. Кейнса на науковій конференції в Оксфорді;
- b. публікацією книги Дж. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей»;
- c. прийняттям до виконання англійським урядом настанов Дж. Кейнса;
- d. всі відповіді вірні.

4. Основний зміст теорії Дж. Кейнса полягає у:

- a. природному відтворенні ресурсів та робочої сили;
- b. збалансуванні споживання та видатків домогосподарств;
- c. державному регулюванні економіки в ринковому господарстві
- d. вірної відповіді немає.

5. Обсяг НД і його динаміка, за Кейнсом, визначаються:

- a. факторами пропозиції;
- b. факторами попиту;
- c. факторами попиту та пропозиції;
- d. вірної відповіді немає.

6. Який новий напрям у економічній науці виник під впливом економічних розробок Кейнса?

- a. політекономія;
- b. мікроекономіка;
- c. макроекономіка;
- d. теорія ймовірності.

7. Сукупна пропозиція, згідно теорії Дж. Кейнса, визначається як:

- a. співвідношення сукупних витрат і зайнятості;
- b. добуток сукупних доходів та сукупних видатків;
- c. різниця сукупних доходів і зайнятості;
- d. сума доходів та видатків.

8. За Кейнсом, функція сукупного попиту відображає:

- a. співвідношення отриманих доходів і зайнятості;
- b. різницю між сукупними доходами та сукупними видатками;
- c. співвідношення очікуваних доходів і зайнятості;
- d. всі відповіді вірні.

ТЕМА 15: НЕОКЕЙНСІАНСТВО

1. Переосмислення спадщини Дж. Кейнса.
2. Неокейнсіанські доктрини державного регулювання економіки.
3. Посткейнсіанство.
4. «Неокласичний синтез» П. Самуельсона і метод «витрати - випуск» В. Леонтьєва.

Неокейнсіанство являє собою сукупність теорій та економічної політики, натхнених творами Кейнса. Саме під назвою кейнсіанства доктрина англійського вченого, розвинена й адаптована до конкретних умов, панувала в економічній думці протягом трьох повоєнних десятиліть. Широке поширення в усьому світі неокейнсіанство є неоднорідною течією, утвореною з різних груп і мікротечій, які взяли за основу той чи інший аспект вчення свого духовного батька. Існує американське, англійське і французьке неокейнсіанство, а також різні спроби «об'єднати» кейнсіанство з неокласичною, марксистською і навіть класичною теоріями.

Найбільш відомі представники неокейнсіанства, багато з яких лауреати Нобелівської премії, це: П. Самуельсон, Р. Харрод, Є. Домар, Р. Солоу, Ж. Тобін, Джоан Робінсон, Н. Калдор, А. Хансен, П. Сраффа.

Особливістю ідей представників оригінальної версії кейнсіанства є висновок про необхідність дослідження не тільки криз, але й проблем всього економічного циклу, оскільки для економіки небезпечні й кризи, і «перегрів» економіки. Найбільш доцільні стійкі темпи економічного зростання, що забезпечують динамічну рівновагу, повне використання виробничих потужностей і трудових ресурсів. Виходячи з цього розробляються напрями державної антициклічної політики, спрямованої на згладжування циклічних відхилень.

Неокейнсіанці приділяли підвищену увагу фактору часу, саме вони розробили теорію і практику економічного зростання, відкривши й проаналізувавши економічні та позаекономічні чинники, що лежать в його основі.

У сучасному кейнсіанстві домінують дві тенденції: американська, пов'язана з іменами ряду економістів США, і європейська, пов'язана насамперед з дослідженнями французьких економістів.

Питання для самоконтролю

1. Які об'єктивні причини спонукали вчених переглядати спадщину Дж. Кейнса?
2. У чому полягає сутність неокейнсіанських доктрин?
3. Розкрийте особливості неокейнсіанства в США.
4. У чому Ви бачите особливості неокейнсіанства у Франції?
5. У чому полягає сутність кривої Філіпса і яке її практичне значення?
6. У чому полягає сутність «неокласичного синтезу» П. Самуельсона?
7. Який внесок у розвиток економічної думки вніс В. Леонтьєв?

ТЕМА 16: ГОСПОДАРСТВО ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ТА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

1. Економічні наслідки Першої світової війни для окремих країн.
2. Версальська система.
3. Плани Дауеса та Юнга.
4. Світова економічна криза 1929—1933 рр. Варіанти виходу з неї.

Міжвоєнне двадцятиріччя (1919—1939 рр.) можна назвати найбільш нестабільним періодом світової історії як з точки зору економічного, так і соціально-політичного становища. Умовно цей період можна поділити на етапи: 1919—1921 рр. — повоєнний кризовий стан; 1922—1928 рр. — відносно стабільний економічний розвиток; 1929—1933 рр. — світова економічна криза; 1934—1939 рр. — етап поступової ліквідації наслідків економічної кризи та передвоєнної економічної кон'юнктури.

Перший етап визначається вкрай нестабільними показниками економічного стану країн, які ще погіршилися навесні 1920 р., внаслідок повоєнної кризи, що тривала аж до 1922 р. Вона охопила всі країни, а особливо Великобританію, США та Японію. Причина кризи полягала в якісних змінах, що відбулися в економіці країн під впливом науково-технічної революції кінця XIX — початку XX ст. та тривалої війни, в яку було втягнуто більшість країн світу. Найважливішим результатом НТР та періоду воєнної економіки стало висунення на перші позиції галузей важкої промисловості, переважання в структурі народного господарства великих підприємств, посилення монополізації та державного втручання в економіку.

Не менш складним та нестабільним був цей період і з точки зору соціально-політичної. Жовтнева революція в Росії вчинила детонуючий вплив на політичну ситуацію в країнах південно-східної Європи та у Фінляндії, країнах Азії; революційна ситуація в Німеччині поглиблювала економічні проблеми. А до того ж Версальсько-Вашингтонська система повоєнного світу, яка, на думку її творців, повинна була визначити шляхи економічного та політичного розвитку європейських країн, не зменшила суперечності між ними.

З цього приводу варто звернути увагу на взаємини між Німеччиною та Францією й Англією, як переможеної та переможців. Більшість положень Версальської мирної угоди, підписаної 28 червня 1919 р. державами-переможницями (США, Британська імперія, Франція, Італія, Японія, Бельгія та ін.), з одного боку, та переможеною Німеччиною, з іншого, надзвичайно вразливо відбилися на економіці останньої.

Питання для самоконтролю

1. Як розвивалася економіка США в 1914 – 1939 рр.?
2. Що ви знаєте про плани Юнга та Дауеса?
3. Чи однаково виходили з економічної кризи (1929 – 1933 рр.) індустриальні країни світу?
4. Як розвивалося сільське господарство провідних країн світу напередодні другої світової війни?
5. Розкрийте суть мілітаристської економіки Німеччини.

ТЕМА 17: НЕОЛІБЕРАЛІЗМ ТА ЙОГО ШКОЛИ

1. Виникнення неолібералізму.
2. Концепція соціального ринкового господарства. Неолібералізм Фрайбурзької школи.
3. Економічний лібералізм Л. Мізеса і Ф. Хайєка.
4. Чиказька школа монетаризму.

Неолібералізм почав прокидатися ще до війни на чолі з американцем У. Липманом. Вони прийшли до парадоксального висновку: для порятунку лібералізму необхідно деяке обмеження економічних свобод. Таким чином неолібералізм виник майже одночасно з кейнсіанством в 30-і рр. XX ст. як самостійна система поглядів на проблему державного

регулювання економіки. Неоліберальна концепція і в теоретичних розробках, і в практичному застосуванні ґрунтується на ідеї пріоритету умов для необмеженої вільної конкуренції не всупереч, а завдяки певному втручанню держави в економічні процеси.

Якщо кейнсіанство початковим вважає здійснення заходів активного державного втручання в економіку, то неолібералізм - відносно пасивного державного регулювання.

Неоліберали виступають за лібералізацію економіки, використання принципів вільного ціноутворення, провідну роль в економіці приватної власності й недержавних господарських структур, бачили роль регулювання економіки державою в її функціях «нічного сторожа» або «спортивного судді».

Неоліберали ставлять у главу кута наступні принципи:

- економічна свобода і підприємницька ініціатива;
- конкуренція без монополії;
- вільне ціноутворення;
- стабільність грошового обігу;
- обмежене втручання держави в економіку.

Неолібералізм допускає певне втручання держави в економіку, щоб забезпечити правове середовище економічної діяльності.

Найбільш великі центри неолібералізму в Німеччині, США до Англії отримали назву відповідно Фрайбурзької школи (її лідери - В. Ойкен, В. Ріпці, А. Рюстев, Л. Ерхард та ін.), Чиказької школи, яку також називають монетарною школою (її лідери - Л. Мізес, М. Фрідмен, А. Шварц і ін.), Лондонської школи (її лідери Ф.Хайек, Л. Роббінс та ін.). Видатними представниками неоліберальних ідей у Франції є економісти Ж. Рюефф, М. Аллі та ін.

В 30-40-і роки ХХ століття економічний лібералізм знайшов двох видатних захисників і пропагандистів: Людвіга фон Мізеса (1881-1973 рр.) і Фрідріха фон Хайєка (1899-1992 рр.).

Ф. Хайєк, Л. Мізес і почастині Й. Шумпетер вважаються представниками сучасної австрійської школи, часто званої ультраліберальної. Прихильники цієї школи є найбільш переконаними захисниками «чистої» ринкової економіки. Вони відкидають навіть ідею змішаної економіки, яка переважає в усіх західних країнах і пропонує наявність значного громадського сектору.

У післявоєнні роки М. Фрідмен поступово воскресив монетаризм, тобто ідеї, згідно з якими зростання грошової маси визначають інфляцію, і тому економічна політика в першу чергу повинна бути спрямована на її обмеження і стабілізацію.

Ці висновки М. Фрідмен зробив на основі аналізу стану економіки в післявоєнний період. Прогнозована багатьма економістами післявоєнна депресія не наступала по мірі того, як одна країна за іншою брала на озброєння політику «доступних грошей». Не депресія, а інфляція стала однією з головних економічних проблем.

Питання для самоконтролю

1. Які передумови зародження неолібералізму і в чому його відмінності від кейнсіанства?
2. Які функції сучасної держави розглядаються неолібералами як функції «нічного сторожа» або «спортивного судді»?
3. Розкрийте сутність навчання Л. Мізеса.
4. Який внесок вніс Ф. Хайєк у розвиток економічного лібералізму?

Тестові завдання

1. *Неоліберали виступають за:*
 - a. лібералізацію економіки;
 - b. використання принципів вільного ціноутворення;
 - c. провідну роль в економіці приватної власності й недержавних господарських структур;
 - d. всі відповіді вірні.
2. *Що не відноситься до основних принципів неолібералізму:*
 - a. вільне ціноутворення;
 - b. стабільність грошового обігу;
 - c. штучне стимулювання інфляції;
 - d. обмежене втручання держави в економіку.
3. *Теорія про те, що індивідууми в принципі приймають економічні рішення під свою відповідальність незалежно від держави і бюрократії – це:*
 - a. ордолібералізм В. Ойкена;
 - b. дирижистська економіка;
 - c. державна доктрина уряду Аденауера – Ерхарда;
 - d. вірної відповіді немає.
4. *Неоліберали головну небезпеку для економіки бачать у:*
 - a. емісії;
 - b. інфляції;
 - c. демократії;
 - d. соціалізму.
5. *За Хайєком, ринок – це:*
 - a. результат господарських відносин;
 - b. продуктовий базар;
 - c. спосіб повідомити людям про більш дешевші варіанти;
 - d. механізм розповсюдження інформації.
6. *Основна функція грошей, за Фрідменом, - це:*
 - a. визначення рівня цін;
 - b. накопичення багатства;
 - c. еквівалент обміну;
 - d. вірної відповіді немає.
7. *Монетаристи вважають, що в основі всіх «хвороб» сучасного капіталізму лежить:*
 - a. неспроможність промислового виробництва забезпечити потреби населення;
 - b. постійне прагнення капіталістів максимізувати свої доходи, шкодячи при цьому суспільному благу;
 - c. диспропорція між кількістю грошей в обігу й реальними потребами економіки;
 - d. всі відповіді вірні.

ТЕМА 18: СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ НА ЕТАПІ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

1. Інформаційно-технологічна революція — передумова інформаційного суспільства. Еволюція концепції інформаційного суспільства, його суть та основні риси.
2. Особливості формування інформаційного суспільства у провідних країнах світу й Україні.
3. Економічна думка на етапі інформаційно-технологічної революції (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

Кінець ХХ століття для розвинутих капіталістичних країн ознаменувався переходом до постіндустріального, або інформаційного суспільства. Виникнення постіндустріального суспільства пов'язане перш за все з тими змінами, що сталися в економіці, професійній системі та соціальній структурі світової спільноти і зумовлені новою роллю науки та техніки.

Основною рисою перевороту, здійсненого внаслідок революції, є структурна перебудова суспільного виробництва на основі наукомістких технологій, мікропроцесорної техніки, інформатики, радіотехніки, автоматичних систем управління, біотехнології.

Іншою важливою особливістю інформаційно-технологічної революції є блискавичне поширення сучасних нових інформаційних технологій та їх миттєве використання для створення нових з метою вдосконалення світового співтовариства та його об'єднання. Але значна частина населення земної кулі не має доступу до нових інформаційних технологій, тому вона все більше віддаляється від тієї частини, яка володіє ними та генерує нові знання.

1. Інформаційно-технологічна революція розпочалася у 70-х роках минулого століття, а вже на кінець 90-х суспільства економічно розвинутих країн одержали доступ до її основних досягнень. Ключові відкриття, які визначали напрями технологічного розвитку та форми його взаємодії із суспільством, були зроблені у 70-х рр.

2. Загалом перелічені відкриття мають спільні характеристики: ґрунтуючись головним чином на наявних знаннях і розвиваючись як продовження ключових технологій, вони стали доступними широкому колу споживачів, а завдяки зниженню ціни та зростанню якості здійснили кардинальний прорив у масовому поширенні технологій у сферу комерційного та суспільного використання.

3. Технологічна революція зумовила величезну економію живої праці та витіснення її з виробничого процесу.

4. Якісні зміни охопили первинний і вторинний сектори економіки, внаслідок чого відбулося зростаюче витіснення фізичної праці із промисловості та сільського господарства.

5. Прогресивні зміни охопили не тільки економіку, а й сферу політики, соціальні відносини, що створило умови для виходу країн Західної цивілізації, Японії на якісно новий рівень економічного розвитку та добробуту громадян. Все це дало підстави для висновку про завершення індустріального періоду в розвитку цих країн та переходу до постіндустріального, або інформаційного суспільства.

6. Криза командно-адміністративної господарської і повний крах тоталітарної політичної системи призвели до розвалу Радянського Союзу і виникнення нових незалежних держав.

7. Становлення постіндустріального суспільства відбулося завдяки переходу економіки від домінуючого виробництва товарів до такого стану, де виробництво тісно пов'язувалось із наданням найрізноманітніших послуг.

Підсумовуючи короткий огляд процесу еволюції концепції інформаційного суспільства і враховуючи окремі характеристики, його можна визначити як суспільство, в якому:

- кожен член суспільства має можливість вчасно й оперативно одержувати за допомогою глобальних інформаційних мереж повну й достовірну інформацію будь-якого виду й призначення з будь-якої держави, перебуваючи при цьому практично в будь-якій частині географічного простору;

- реалізується можливість оперативної, практично миттєвої комунікації кожного члена суспільства з державними та суспільними структурами поза залежністю від місця проживання наземній кулі;

- трансформується діяльність засобів масової інформації (ЗМІ) по формах створення та поширення інформації, розвивається й інтегрується з інформаційними мережами цифрове телебачення. Формується нове середовище — мультимедіа, в якому поширюється також інформація із традиційних ЗМІ;

- зникають географічні й геополітичні кордони держав у рамках інформаційних мереж;

- у суспільстві виробляється, функціонує й доступна будь-якому індивідові, групі або організації сучасна інформаційна технологія;

- є розвинені інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів;

- відбувається процес прискореної автоматизації й роботизації всіх сфер і галузей виробництва й керування;

- відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких виявляється розширення сфери інформаційної діяльності й послуг.

Формування теорії інформаційного суспільства та інформаційної економіки, тобто суспільства, в якому виробництво інформаційного продукту є пріоритетним порівняно з виробництвом матеріальних цінностей, стає цілком закономірним. Проте інформаційне суспільство¹ принципово відрізняється від індустріального, оскільки в ньому докорінно змінюється форма організації виробництва на основі відходу від його надмірної концентрації.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає вплив глобалізації на сучасну світову економіку?
2. Вкажіть основні особливості формування інформаційного суспільства у США.
3. Назвіть основні особливості формування інформаційного суспільства в Японії.
4. Як відбувався перехід до інформаційного суспільства в Україні?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Пармаклі Д.М., Філіппова С.В., Добрянська Н.А. Історія економічних вчень: Навчальний посібник. Одеса, 2018. 113 с.
2. Історія економіки та економічної думки : підручник / за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 792 с.
3. Історія економічних вчень: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2018. 775 с.
4. Якобчук В. П., Богоявленська Ю.В., Тищенко С.В. Історія економіки та економічної думки : Навчальний посібник Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 476 с.
5. Історія економічних вчень [текст] : підручник / за ред. Тарасевича В. М., Петруні Ю. Є. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 352 с.
6. Шевченко О. О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

Допоміжна

1. Соціально-економічні аспекти становлення постіндустріального суспільства: монографія. Варченко О.М., Кальченко С.В., Свиноус І.В. та ін.; за ред. О.М. Варченко. Біла Церква : БНАУ, 2020. 302 с.
2. Кравцов О.О. Питання розподілу благ в економічній теорії добробуту. Причорноморські економічні студії. 2019. Випуск 42. С.6-11.
3. Овечкіна О.А., Маслош О.В., Левченко І.І. Постіндустріальна модель функціонування і розвитку системи відносин капіталістичної власності. Причорноморські економічні студії. 2020. Випуск 52. С.7-14.
4. Полуяктова О.В., Матюк Т.В. Людський капітал як чинник інституціональної трансформації економіки. Інфраструктура ринку. 2020. Випуск 52. С.15-17.
5. Озернюк Г.В. Страхові правовідносини в період середньовіччя. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. 2013. Том 26. №2-2. С.45-52.
6. Андреева С. Лихварство, обіг капіталів та робочої сили між Запоріжжям і Кримом у період Нової Січі (1734–1775 рр.). Південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць. 2010. Випуск 31-32. С. 130-138.